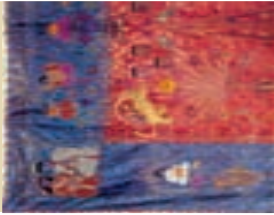

فصل دوم

آثار هنری رودوزی‌های سنتی

اهداف رفتاری: پس از پایان این فصل انتظار می‌رود هنرجو بتواند:

- رودوزی سنتی را تعریف کند و مراحل تولید آن را شرح دهد؛
- انواع رودوزی‌های سنتی را نام ببرد و برای هر یک مثالی بیاورد؛
- مواد و مصالح، ابزار و وسایل رودوزی سنتی را نام ببرد؛
- ویژگی نخ‌کشی و رودوزی را بیان کند؛
- شکل ظاهری پته‌دوزی را شرح دهد؛
- تفاوت میان سکه‌دوزی و سکه‌دوزی را تشخیص دهد.

به تدریج نظم و ترتیبی مناسب یافت تا جایی که به شکل دوخت
تزیینی درآمد.

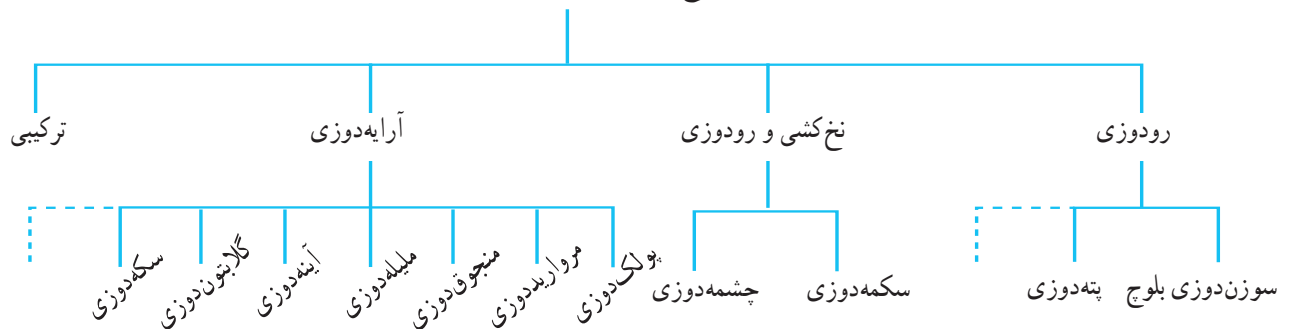
تعریف: دوخت نخ‌ها و آرایه‌های رنگی بر روی انواع
پارچه (ساده یا طرح‌دار) یا چرم بر اساس طرح‌ها و نقش‌های
سنتی به روش‌های گوناگون با ابزار مختلف (سوزن، قلاب و
...) برای تزیین پارچه‌ها را «رودوزی سنتی» می‌گویند.

انواع: امروزه رودوزی‌های سنتی را به چهار روش انجام
می‌دهند که عبارتند از:

به نظر می‌رسد که رودوزی در کنار تهیه و دوخت پوشاک،
پرچم و نشانه پدید آمده باشد، بدین ترتیب که بخیه‌هایی که برای
اتصال اجزای مختلف پوشاک ایجاد شده و قابل رؤیت بود،

- ۱- رودوزی ۲- نخ‌کشی و رودوزی ۳- آرایه‌دوزی
- ۴- ترکیبی (شکل ۱-۱۰).

انواع روش‌های رودوزی سنتی

شکل ۱-۱۰- جدول زیرمجموعه انواع روش‌های رودوزی سنتی

پرده، بادبزن، بقچه و پوشش‌های وسایل منزل مانند رومیزی، گهواره‌های چرمی نوزادان، روبالشی، روتختی، جاکتایی و ... به‌وسیله‌ی رودوزی‌ها انجام می‌شود (شکل ۱-۲).

هدف و کاربرد: رودوزی‌های سنتی برای تزئین پوشاک یا پارچه‌های مورد استفاده برای دوخت لباس‌های گوناگون و برخی وسایل دیگر به‌کار رفته است. تزئین انواع پیراهن، بالاپوش، کمربند، شلوار، دستار، سرانداز و همچنین انواع جانماز، سجاده،

شکل ۱-۲-ب - جلیقه‌رودوزی شده (مسقاندوزی)

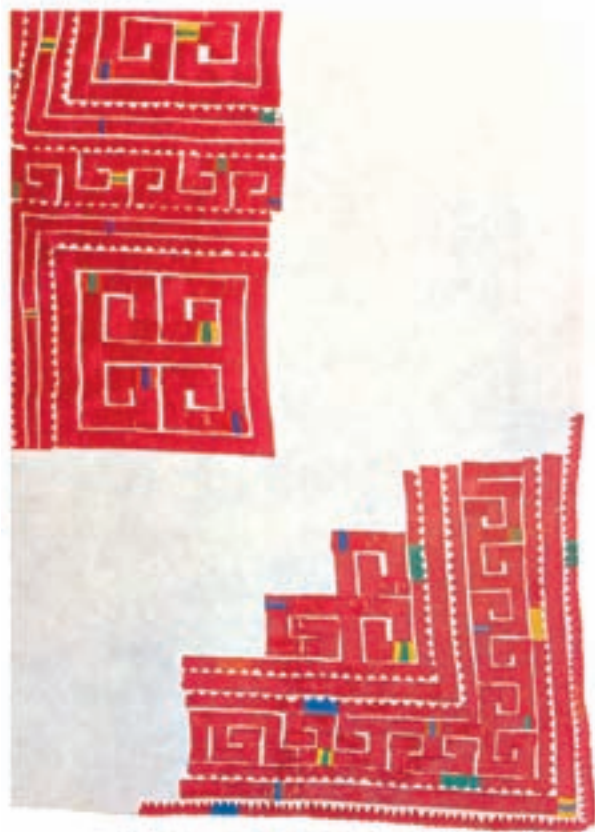
شکل ۱-۲-الف - جاقرآنی رودوزی شده (سرمه‌دوزی)

شکل ۱-۲-ج - روسری توری رودوزی شده (خوس‌دوزی)

قومی، بومی و ذوق هنرمندان آن با ترکیب و رنگ‌آمیزی متنوعی نمایان می‌شود. همچنین آرایه‌های مختلفی از جمله انواع پولک، مهره، پیله، سکه و ... در این هنر به‌کار می‌رود. رودوزی بر پارچه‌ها، با توجه به نوع نقوش و کاربرد بعدی آن‌ها به صورت نقش مجزا، حاشیه نوار پهن یا باریک بوده، گاهی نیز سراسر زمینه را می‌پوشاند (شکل ۱-۳).

شکل ظاهری: رودوزی‌ها به‌دلیل فرآیند خاص تولید بیشتر بر روی سطح بافته‌ها (پارچه‌ها و چرم) اجرا می‌شود. پارچه و چرم رودوزی شده را پس از پایان می‌توان به شکل حجم نیز درآورد (مانند کلاه و چراغ رومیزی) نقوش رودوزی‌ها شامل نقش‌های گیاهی، حیوانی، انسانی، اشیا، مناظر طبیعی و سایر نقوش هندسی انتزاعی و تجربیدی بوده که با توجه به ویژگی‌های

شکل ۳-۱۰-ب - رودوزی متن و حاشیه

شکل ۳-۱۰-الف - برخی از نقوش به کار رفته در رودوزی (دهیک دوزی)

شکل ۳-۱۰-ج - پوشاک زنانه تمام رودوزی شده (نوار، متن و حاشیه)

فناوری (روش تولید)

انگشتانه، بشکاف، متر خیاطی، اتو، میزاتو، خطکش، انواع قلاب، مداد و انواع کارگاه گل‌دوزی، از ابزار و وسایل رودوزی سنتی به‌شمار می‌روند (شکل ۴-۱۰).

ابزار و وسایل: انواع سوزن مناسب رشته‌های تابیده شده‌ی مختلف (ابریشمی، پشمی و ...) و آرایه‌ها، انواع قیچی،

شکل ۴-۱۰- ابزار و وسایل رودوزی

پولک، ملیله، دکمه، سکه، آینه، صدف، گوش‌ماهی، سنگ‌های تزیینی، خرمهره، مهره‌های چوبی، پیله‌ی کرم ابریشم، یراق و نوار، منگوله و سایر مصالح مانند کاربن، صابون، تور شماره‌دوزی، نخ کوک و کاغذ روزنامه در این هنر استفاده می‌شوند (شکل ۵-۱۰).

مواد و مصالح: انواع پارچه با جنس‌های مختلف (کتان، پنبه، ابریشم، پشم و ...)، رشته‌های تابیده شده‌ی گل‌دوزی با الیاف طبیعی (ابریشم، پشم و پنبه)، الیاف مصنوعی و رشته‌های فلزی مانند گلابتون، نقده، سرمه و غیره، آرایه‌هایی چون منجوق،

شکل ۵-۱۰- انواع نخ‌های رنگی رودوزی

با توجه به نوع رودوزی انتخابی (پته‌دوزی، چشمه‌دوزی، سکه‌دوزی و ...) ابزار و مواد و مصالح مناسب را آماده می‌کنند. - متناسب با رودوزی انتخاب شده با بخیه‌های گوناگون و فراوان زمینه‌ی کار تزئین می‌شود.

یادآوری: برخی از رودوزی‌های سنتی پس از انتخاب طرح و پیاده کردن آن لازم است پارچه را در کارگاه مخصوص به صورت صاف و یکدست قرار داده و از هر طرف بکشند تا محکم شود؛ در این صورت پارچه پس از دوخت صاف و یکدست باقی می‌ماند.

برای اجرای رودوزی‌های سنتی مختلف (رودوزی، نخ‌کنسی و رودوزی، آرایه‌دوزی و ترکیبی) از شیوه‌های گوناگون دوخت (بخیه‌ها) استفاده می‌کنند. شیوه‌هایی مانند: زنجیره، زنجیری، استخوان ماهی، ساقه‌دوزی، شلال، بست‌دوزی و ... در برخی از رودوزی‌ها گاهی از چند شیوه‌ی بخیه (دوخت) در کنار یکدیگر بهره می‌جویند (شکل ۶-۱).

روش تولید: در این هنر پیش از این طرح‌ها و نقش‌ها بیشتر به صورت ذهنی و توسط هنرمند یکباره بر روی سطح پارچه انجام می‌شده است. امروزه برای برخی از این رودوزی‌ها نقشه‌ی اولیه تهیه می‌شود و برای برخی دیگر همچنان به خلاقیت هنرمند وابسته بوده و به صورت مستقیم با سوزن و نخ‌های رنگی بر روی پارچه دوخته می‌شود. این روش بیشتر در دوخت‌های محلی رایج است که هنرمند با تکیه بر تجربه و اندوخته‌های خود نقش‌ها را انتخاب و به تناسب، همزمان با دوخت آن‌ها را پیاده می‌کند.

مراحل تولید انواع رودوزی‌ها به‌طور کلی عبارت است از: - زمینه‌ی کار را از جنس پارچه یا چرم در اندازه‌ی مناسب تهیه می‌کنند.

- متناسب با جنس، بافت و اندازه‌ی زمینه کار، طرح و نقش در نظر می‌گیرند (نقشه‌ی تهیه شده یا ذهنی) - طرح انتخابی یا ساختار کلی را بر روی زمینه‌ی کار پیاده می‌کنند. (زمانی که نقشه کشیده شده باشد)

شکل ۶-۱- نمونه‌هایی از انواع بخیه‌ها

انواع روش‌های رودوزی سنتی

۱- رودوزی

استفاده شده، جنس نخ‌ها و پارچه‌ها و انواع نقش‌هایی که به کار گرفته می‌شود، نام‌های گوناگونی دارد که عبارتند از: سوزن‌دوزی بلوچ، پته‌دوزی کرمان، مقان‌دوزی آذربایجان، درویش‌دوزی یا تفرش‌دوزی، رشتی‌دوزی یا قلاب‌دوزی رشت، نقش‌دوزی یا شماره‌دوزی، گبردوزی یا زردشتی‌دوزی، خامه‌دوزی یا ابریشم‌دوزی و بخارادوزی (شکل ۷-۱).

نقش‌اندازی به وسیله‌ی ابزار دوخت و رشته‌های تابیده شده‌ی رنگین با بخیه‌های گوناگون برای تزئین سطح پارچه‌ها را «رودوزی» گویند. با این نوع رودوزی بخشی از پارچه و یا سراسر آن تزئین می‌شود. در مناطق مختلف ایران این نوع رودوزی از تنوع قابل توجهی برخوردار است و براساس نوع بخیه‌های

شکل ۷-۱۰ ب- نقش دوزی با دوخت زنجیره

شکل ۷-۱۰ الف- ممقان دوزی

شکل ۷-۱۰ د- بخارا دوزی

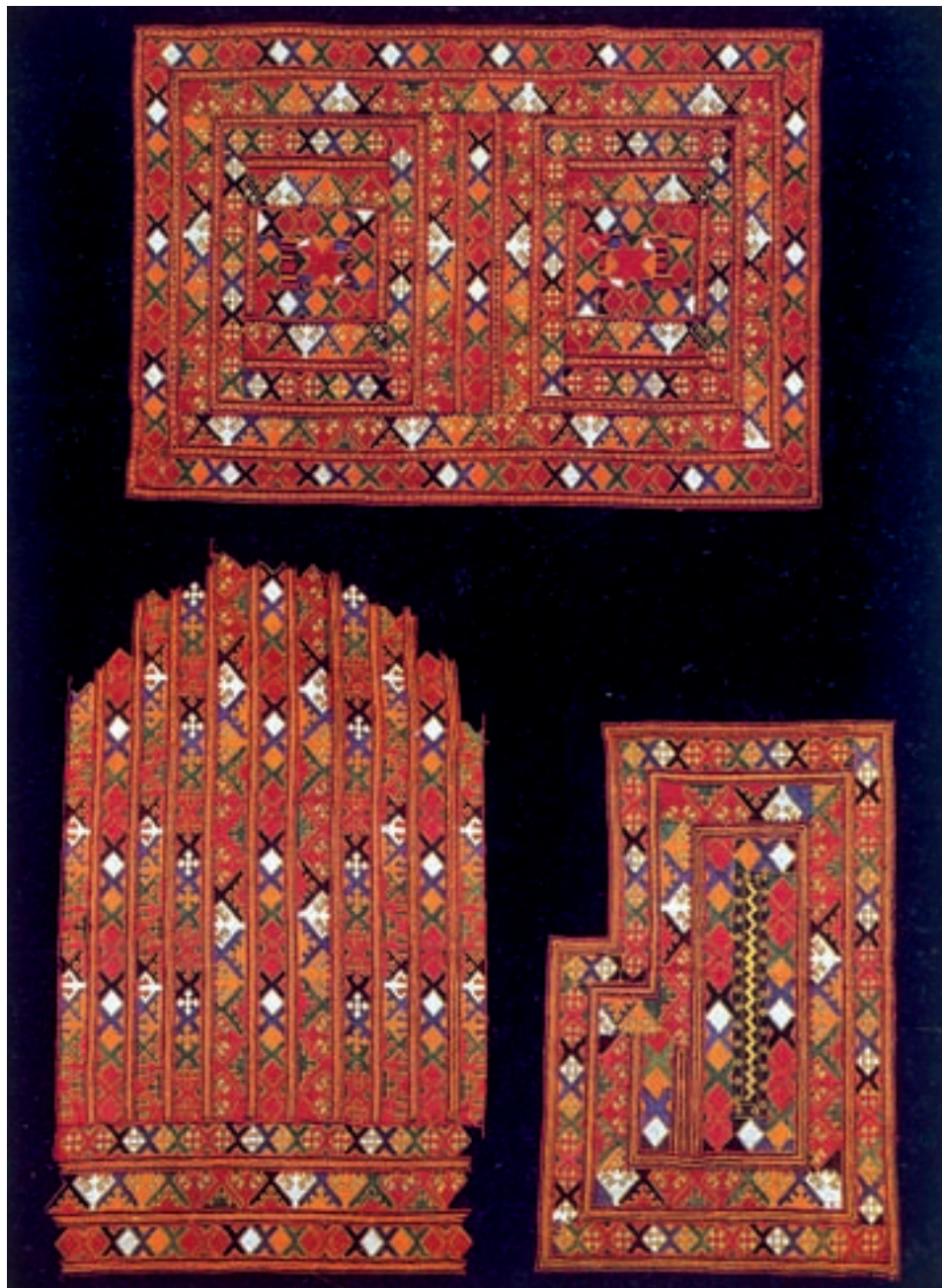
شکل ۷-۱۰ ج- قلاب دوزی (رشتهی دوزی)

در ادامه به شرح دو نمونه از آن‌ها می‌پردازیم :

الف - سوزن دوزی بلوچ: در این نوع رودوزی، نقش‌های شکسته‌ی تجریدی را در سراسر زمینه‌ی پارچه‌ی پنبه‌ای با رشته‌های تابیده‌شده‌ی پنبه‌ای و ابریشمی رنگین و با استفاده از انواع بخیه، ایجاد می‌کنند. بخیه‌های گوناگونی که در سوزن‌دوزی بلوچ استفاده می‌شود با نام‌های محلی شناخته می‌شوند، مانند: گراف، مرچوک، چکن‌دوزی، پریوار و

هدف و کاربرد: این رودوزی بیشتر برای تزئین پوشاک

به کار می‌رود. اجزای لباس‌های محلی مانند سرآستین، پیش‌سینه، پشت یقه، جیب، نوار لبه‌ی دامن و یا شلوار و سرانداز (چادر) با این نوع سوزن‌دوزی تزئین می‌شود. کاربردهای جدید این هنر در تزئین سرویس خواب (روتختی و روبالشی)، سفره عقد، جانماز، سجاده، جاقرائی، رومیزی و پشتی مشاهده می‌شود (شکل ۸-۱).

شکل ۸-۱- سرآستین و دم پای شلوار سوزن‌دوزی بلوچ

شکل ظاهری: طرح‌ها و نقش‌های هندسی و تجریدی با رشته‌های تابیده پنبه‌ای در رنگ‌های مختلف به صورت تخت بر پارچه دوخته می‌شوند. در این هنر رنگ‌های قرمز و نارنجی چیره بوده و در کنار آن‌ها نخ‌های سیاه، سفید، سبز و قهوه‌ای نیز به کار می‌رود (شکل ۹-۱۰).

برای سوزندوزی بلوچ به پارچه‌ی پنبه‌ای ساده و ریزباف که ضخامت تار و پود آن یکسان و برهم عمود باشند، نیاز است. این هنر بر روی برخی دیگر از پارچه‌ها نیز اجرا می‌شود. از آن‌جا که سوزندوز بر اساس شمارش تار و پود، بخیه‌ها را بر سطح پارچه می‌دوزد، بافت پارچه اهمیت بسیاری دارد.

شکل ۹-۱۰ - طرح و نقش و رنگ آمیزی در سوزندوزی بلوچ

هدف و کاربرد: تزئین انواع رومیزی، پرده، پشتی، جانماز، سجاده، جاقرائی، زیرلیوانی و انواع کیسه، با این رودوزی انجام می‌شود (شکل ۱۰-۱۰).

ب- پته‌دوزی: در این رودوزی، انواع نقش‌های گیاهی، حیوانی و تجریدی را در سراسر پارچه‌ی پشمی یا قسمتی از آن با رشته‌های تابیده‌ی پشمی رنگین و کوک‌های مختلف می‌دوزند.

شکل ۱۰-۱۰ - الف - رومیزی پته‌دوزی شده

شکل ۱۰-۱۰-ب- پرده پته‌دوزی شده

می‌گیرند. در گذشته برای پته‌دوزی علاوه بر این نخ، از رشته‌های تابیده ابریشمی و گلابتون^۱ نیز استفاده می‌شد. نقش‌های اصیل و سنتی «پته» شامل انواع بُته جقه، سرو، گل و بته، گل‌های چندپر، پرندگان چون طوطی، عقاب، طاووس، و بلبل و نقش‌های گردان اسلیمی و ختایی است. پارچه‌ی پته‌دوزی شده را پس از پایان کار می‌شویند و پس از خشک شدن اتو می‌کنند (شکل ۱۱-۱۰).

ساقه‌دوزی، متن‌دوزی، آب‌دوزی، سایه‌دوزی و جوانه‌دوزی از انواع بخیه‌ها در این هنر است.

شکل ظاهری: پارچه‌ی پشمی پته‌دوزی که «عریض» نامیده می‌شود، در رنگ‌های قرمز، شیری، سبز، نارنجی و لاجوردی، زمینه‌ی کار را تشکیل می‌دهد. رشته‌های تابیده‌ی گل‌دوزی آن، پشمی دست‌ریس بوده که آن را «ریس» می‌نامند. ریس را بیشتر با رنگ‌های لاک‌ی، عنابی، سبز، زرد، آبی و نارنجی به‌کار

شکل ۱۱-۱۰ طرح و نقش و رنگ در پته‌دوزی

۲- نخ‌کشی و رودوزی

رودوزی سنتی گونه‌های مختلفی دارد که سکه‌دوزی و چشمه‌دوزی از آن جمله‌اند.

الف - سکه‌دوزی: در این رودوزی در آن قسمت از پارچه‌ی کتان یا ابریشمی که نخ‌کشی شده است نقش‌های ستاره یا گل اشرفی دوخته می‌شود.

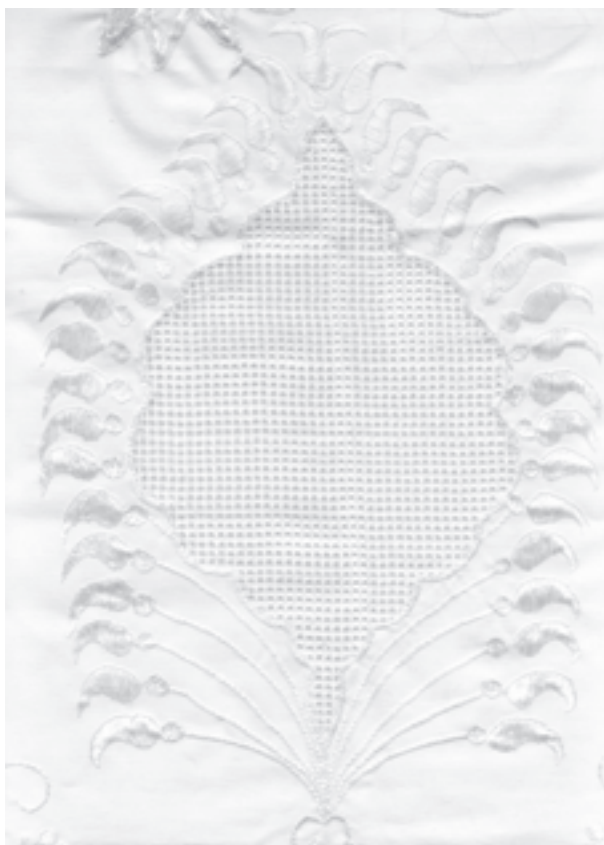
هدف و کاربرد: استفاده از رشته‌های تابیده‌ی ابریشمی و پنبه‌ای تابیده شده (نخ دمسه و عمامه) یکی از ویژگی‌های سکه‌دوزی است. حاشیه‌های لباس، پرده، روختی، رومیزی، پشتی، دستمال سفره و زیربشقابی با این هنر تزئین می‌شوند (شکل ۱۲-۱۰).

دوخت نقش‌های منظم به‌صورت مشبک با استفاده از سوزن و رشته‌های تابیده‌ی پنبه‌ای و ابریشمی رنگین بر قسمتی از پارچه که تار و پود آن را کشیده‌اند «نخ‌کشی و رودوزی» نامیده می‌شود. پس از کشیدن نخ‌های تار و پود قسمتی از پارچه که سبب کم شدن تراکم بافت آن ناحیه می‌شود، در فاصله‌های منظم با نخ‌های رنگین بخیه می‌زنند (نوع بخیه‌ی اطراف قسمت‌های نخ‌کشی شده دندان‌موشی است). این کار در بخشی از پارچه، بافتی توری با نقش‌های مشبک پدید می‌آورد. ویژگی بیان شده این روش را از سایر رودوزی‌ها متمایز می‌سازد. این روش

۱- نخ‌های ابریشمی را که بالای‌ای نازک از طلا، روکش شده باشد گلابتون گویند.

شکل ۱۲-۱۰- بخشی از نقوش سگمه‌دوزی (گل و بته جقه)

شکل ۱۳-۱۰- بخشی از چشمه‌دوزی

شکل ظاهری: مهم‌ترین بخیه‌هایی که در این رودوزی به کار می‌روند عبارتند از انواع زنجیره‌دوزی، ساقه‌دوزی، ستاره‌دوزی، اشرفی‌دوزی و دندان‌موشی که با آن‌ها انواع نقش‌های منظم و مشبک مانند گل و ستاره، بته‌جقه، سرتنج، شمسه و گل و بته را ایجاد می‌کنند.

ب- چشمه‌دوزی: این رودوزی بیشتر روی پارچه‌های سفید یا رنگی کتان‌ی با نخ‌های گلدوزی هم‌رنگ و یا رنگ‌های دیگر و به کارگیری ابزار مناسب انجام می‌شود.

انواع: چشمه‌دوزی به دو شیوه انجام می‌شود. در شیوه‌ی نخست تار و پود قسمتی از پارچه را کشیده و خارج می‌کنند و سپس با بخیه زدن چشمه‌هایی را به شکل‌های مختلف از جمله بته پدید می‌آورند. اما در شیوه‌ی دوم بدون بیرون کشیدن نخ، با ابزاری مانند درفش ابتدا روزنه‌هایی به شکل گل و ساقه در پارچه ایجاد نموده، سپس بخیه‌ها را چنان محکم می‌دوزند که تار و پودها به اطراف کشیده شوند و روزنه‌ها یا چشمه‌ها ایجاد شوند این سوراخ‌ها به شکل گرد، بیضی و بادامی است. (شکل ۱۳-۱۰).

۳- آرایه‌دوزی

دوخت آرایه‌های گوناگون (پولک، سکه، آینه، ملیله، سنگ، صدف، دکمه و ...) و ایجاد طرح‌ها و نقش‌های مختلف برای تزئین سطح پارچه، پوشاک، چرم و ... را «آرایه‌دوزی» می‌گویند.

تزئین لباس با سکه‌های طلا و نقره و سایر سنگ‌های قیمتی در دوره‌ها و مناطق مختلف ایران بسیار مرسوم بوده است که از روی آثار نگارگری، نسخه‌های خطی و سایر تصاویر ثبت شده و قابل بازشناسی است (شکل ۱۴-۱۰).

شکل ۱۴-۱۰- ب- نوار و یراق

شکل ۱۴-۱۰- الف- انواع آرایه‌ها (منجوق و پولک و...)

انواع: از انواع آرایه دوزی می توان به پولک^۱ دوزی، گلابتون دوزی، قیطان دوزی، منجوق دوزی، آینه دوزی، سکه دوزی، ملبله^۲ دوزی، خوس^۳ دوزی، پبله دوزی، نقده^۴ دوزی، دهیک دوزی و بادله^۵ دوزی اشاره کرد (شکل ۱۵-۱۰).

نمونه‌ای از دکمه دوزی و آینه دوزی

نمونه‌ای از پبله دوزی

نمونه‌ای از مهره دوزی

نمونه‌ای از نقده دوزی

شکل ۱۵-۱۰- انواع آرایه دوزی

- ۱- صفحه‌ای کوچک و گرد از جنس‌های مختلف (طلا، نقره یا مواد پلاستیکی رنگارنگ) به قطر حداکثر یک سانتی متر با سوراخی در وسط که به عنوان آرایه بر روی پارچه و لباس دوخته می‌شود.
- ۲- استوانه‌های ظریف از جنس‌های مختلف (طلا، نقره و مواد مصنوعی رنگارنگ) که به عنوان آرایه بر روی پارچه و لباس دوخته می‌شود.
- ۳- تسمه‌های بسیار باریک و نازک طلایی و نقره‌ای نخم‌مانند که بر روی پارچه‌های توری دوخته می‌شود.
- ۴- تسمه‌ای باریک طلایی از نوع گلابتون که برای تزئین لباس‌های لشکریان، روپوش مقابر و... استفاده می‌شود.
- ۵- نوار یا تسمه‌ی نقره‌ای که طلا اندود شده و به عنوان آرایه در حاشیه‌ی شلوار زنان جنوب ایران دوخته می‌شود.

آرایه‌دوزی سطح کار با استفاده از مواد (پنبه، پيله و ...) و روش‌های مختلف برجسته شده و سپس آرایه‌هایی بر آن می‌دوزند. با آرایه‌های کوچک نقش‌ها و طرح‌های ظریف‌تری ایجاد می‌شود و هرچه آرایه‌ها درشت‌تر باشند طرح‌ها و نقش‌ها پهن‌تر و بزرگ‌تر خواهند بود. بهره‌گیری از نقوش گیاهی، جانوری، پرندگان، ماهی‌ها و ... در این هنر رواج دارد. از ویژگی‌های مهم این هنر ایجاد نقش با کنار هم دوختن منظم انواع آرایه‌ها و پدیدآوردن شکل‌های متنوع است. همچنین جلا و درخشش آرایه‌ها بر اثر تابش نور سبب تمایز این هنر با سایر رودوزی‌های سنتی می‌شود (شکل ۱۶-۱۰).

هدف و کاربرد: از این نوع رودوزی معمولاً برای تزئین قسمت‌هایی از پوشاک، آویزها، روکش و یا روپوش وسایل خانه که در معرض دید قرار می‌گیرند، استفاده می‌شود.

شکل ظاهری: آثار این نوع رودوزی سنتی با توجه به نوع، شکل، جنس، اندازه و جلوه‌ی آرایه‌ها، متفاوت بوده و کاربردهای مختلفی دارد. سطح این آثار پس از آرایه‌دوزی به صورت‌های مختلفی مشاهده می‌شود. برای مثال برخی از آرایه‌ها به صورت تخت بر سطح اثر (پارچه، پوشاک و غیره) در قالب طرح‌ها و نقش‌های گوناگون دوخته می‌شود. گاهی نیز پیش از

شکل ۱۶-۱۰- پرده پولک‌دوزی شده

فناوری (روش تولید)

ابزار و وسایل: ابزار مورد استفاده در آرایه‌دوزی انواع سوزن، قلاب، قیچی و انگشتانه است.

مواد و مصالح: مواد و مصالح مورد نیاز در این هنر شامل انواع پارچه، انواع نخ‌های گلدوزی (ابریشمی، پشمی یا پنبه‌ای)، موم، صابون و انواع آرایه‌ها (پولک، سکه، مروارید، منجوق، قیطان، گلابتون، یراق، ملیله، آینه، دکمه، صدف و ...) است. با توجه به انواع آرایه‌دوزی‌هایی که از پیش نام برده شدند، اکنون به شرح دو نمونه از آن‌ها می‌پردازیم.

الف - پولک‌دوزی: دوخت پولک‌ها براساس طرح بر روی پارچه و چرم با استفاده از نخ و سوزن برای تزئین پوشاک

و تهیه‌ی تابلو را «پولک‌دوزی» می‌گویند.

هدف و کاربرد: رایج‌ترین کاربرد پولک‌دوزی از قدیم تزئین پوشاک زنان و کودکان بوده است.

شکل ظاهری: در این هنر اندازه و شکل پولک‌ها و طرح و نقش به یکدیگر وابسته است. پولک‌ها به شیوه‌های مختلفی کنار یکدیگر دوخته می‌شوند تا نقش‌ها و جلوه‌های گوناگونی را به وجود آورند. برای مثال با دوختن آن‌ها به صورتی که لبه‌ی هریک زیر دیگری قرار گیرد، حالتی شبیه به پولک‌ماهی پیدا می‌کند. محل دوخت انواع پولک‌ها نیز با یکدیگر تفاوت دارند. برای مثال، پولک‌های بزرگ بیشتر برای تزئین لبه‌های سرانداز، دامن، پیراهن یا سرآستین به کار می‌روند (شکل ۱۷-۱۰).

شکل ۱۷-۱۰ سرآستین گلابتون‌دوزی شده با پولک‌های درشت

روی پارچه از سوراخ پولک گذرانده و آن را براساس طرح دوخته و محکم می‌کنند.

- پولک‌های دیگر را به شیوه‌ی موردعلاقه کنار یکدیگر قرار می‌دهند تا در نهایت طرح تکمیل شود.

ب - گلابتون‌دوزی: دوخت رشته‌های گلابتون به شیوه‌های مختلف براساس طرح و نقش با استفاده از سوزن و یا قلاب بر پارچه‌های گوناگون برای تزئین آن‌ها را «گلابتون‌دوزی» می‌گویند.

با این هنر انواع پوشاک سنتی، روکش وسایل خانه، جانماز و سجاده، بقچه، جاقرائی، رومیزی و تابلو تزئین می‌شود (شکل ۱۸-۱۰).

مواد و مصالح: مواد و مصالح پولک‌دوزی شامل انواع پولک‌ها (اندازه‌ها، شکل‌ها و رنگ‌های مختلف)، نخ‌های گلدوزی، پارچه‌ی مناسب، کاغذ برگردان (کاربن) و موم است (ابزار و وسایل این هنر همان ابزار و وسایل آرایه‌دوزی است).

مراحل اجرا: پولک‌دوزی را بر زمینه‌های مختلفی از جمله انواع پارچه و چرم انجام می‌دهند. مراحل دوخت این آرایه به ترتیب زیر است:

- زمینه‌ی موردنظر را در اندازه‌ی مناسب انتخاب می‌کنند.

- طرح انتخابی را بر زمینه‌ی کار منتقل می‌سازند.
- نخ را به وسیله‌ی سوزن از زیر پارچه وارد کرده و از

شکل ۱۸-۱۰- دم پای شلوار، گلابتون دوزی شده

شده، در کارگاه گلدوزی محکم می کنند.
 - طرح انتخابی را روی آن منتقل می نمایند.
 - نخ های گلابتون را با قلاب یا سوزن بر قسمت های
 مختلف طرح، به شیوه های گوناگون بخیه می زند.

۴- ترکیبی

تزیین سطح پارچه و چرم براساس طرح و نقش با ابزار،
 وسایل و مواد مختلف به روش های گوناگون رودوزی سنتی
 (رودوزی، نخ کشی و رودوزی و آرایه دوزی) در کنار یکدیگر
 را «روش ترکیبی» گویند.

همان گونه که از اسم این روش پیداست، گاهی برای تزیین
 برخی از آثار از مجموعه ای از روش های رودوزی بهره می گیرند
 مانند ترکیب آینه دوزی و رودوزی، چشمه دوزی و پولک دوزی،
 سکه دوزی و منجوق دوزی و ... (شکل ۱۹-۱۰).

در گذشته گلابتون دوزی را بیشتر روی پارچه های مخمل،
 اطلسی و ماهوت انجام می دادند ولی امروزه این هنر بر روی
 پارچه هایی با الیاف و نخ های مصنوعی نیز به کار می رود.

شکل ظاهری: گلابتون دوزی به شکل تخت بر روی
 پارچه ها انجام می شود و طرح و نقش هایی را در حاشیه ها به صورت
 نواری و تکرار شونده به وجود می آورد. این طرح ها و نقش ها
 شامل انواع نقش های سنتی، گیاهی، جانوری و انسانی است.

ابزار و وسایل: قلاب، سوزن و کارگاه، ابزار اصلی
 گلابتون دوزی است که متناسب با طرح به کار می روند.

مواد و مصالح: انواع پارچه و گلابتون مهم ترین مصالح
 مورد استفاده است.

مراحل اجرا

- بخشی از پارچه را که برای گلابتون دوزی انتخاب

شکل ۱۹-۱۰- رودوزی ترکیبی

پیش‌ها

- ۱- رودوزی سنتی را تعریف کنید و انواع آن را نام ببرید.
- ۲- رودوزی سنتی چه کاربردی دارد و شکل ظاهری آن چگونه است؟
- ۳- سوزن‌دوزی بلوچ و پته‌دوزی را با یکدیگر مقایسه و تفاوت‌هایشان را بیان کنید.
- ۴- نخ‌کشی و رودوزی به چند شیوه اجرا می‌شود؟ نام ببرید و هریک را شرح دهید.
- ۵- پنج نوع آرایه‌دوزی را نام ببرید و یکی را به انتخاب خود توضیح دهید.
- ۶- انواع بخیه‌ها را نام ببرید.
- ۷- طرح‌ها و نقش‌های استفاده شده در رودوزی سنتی چگونه تهیه می‌شود؟ شرح دهید.
- ۸- گلابتون چیست و گلابتون‌دوزی زیرمجموعه‌ی کدامیک از انواع رودوزی‌های سنتی قرار می‌گیرد؟
- ۹- رابطه میان مواد و مصالح و نوع نقش‌ها در رودوزی سنتی چگونه است؟ با ذکر نمونه شرح دهید.

مطالعه آزاد

گونه‌های دیگر صنایع دستی (مطالعه آزاد)

- اهداف رفتاری: پس از پایان این فصل انتظار می‌رود هنرجو بتواند:
- گونه‌هایی از صنایع دستی را، که با تلفیق برخی از رشته‌های صنایع دستی به وجود می‌آیند، نام ببرد؛
- صحافی و جلدسازی را تعریف کند،
- رشته‌های مختلفی را که برای سازسازی به کار گرفته می‌شوند را نام ببرد؛
- ضریح‌سازی را تعریف کند؛
- مرصع‌کاری را تعریف کند؛
- میناکاری را تعریف کند و انواع آن را نام ببرد؛
- قلمدان‌سازی را تعریف کند و مراحل ساخت و تزئین آن را شرح دهد.

قلمدان‌سازی، جلدسازی و مرصع‌کاری ویژگی‌های فوق را دارند. اما گروه دیگری از محصولات با وجود گستردگی، جنبه‌ی کاربردی آن‌ها بر جنبه‌ی هنری آن‌ها غلبه داشته و به حرفه‌های سنتی نزدیک‌ترند. به همین دلیل در این فصل تنها به ذکر نام برخی از آن‌ها می‌پردازیم. این محصولات عبارتند از: پاپوش‌سازی (گیوه، چاروق، صندل‌های حصیری و...)، پوشاک محلی (لباس‌های محلی و پوستین دوزی)، ابزارسازی (چاقو، داس، بیل و...)، عروسک‌سازی و صنایع دریایی (شکل ۱-۱۱).

شکل ۱-۱۱- نوعی پاپوش سنتی (گیوه)

در فصل‌های پیشین با مهم‌ترین صنایع دستی ایران آشنا شدید. در این فصل با سایر صنایع دستی که برای پاسخگویی به نیازهای دیگری پدید آمده است آشنا می‌شوید. این آثار با روش‌های مختلفی ساخته و تزئین می‌شوند. در روند تولید آثار، بروز خلاقیت‌های هنری سبب تلفیق شیوه‌های مختلف ساخت و تزئین شده و محصولاتی به وجود می‌آورد که ظاهری متفاوت داشته و هر گروه کاربردهایی ویژه دارند. فیروزه‌کوبی، قلمدان‌سازی، چهل‌تکه‌دوزی، کاغذسازی، قطاعی، محرق‌کاری، لاک‌ی و روغنی، ضریح‌سازی و... از گونه‌های دیگر صنایع دستی به شمار می‌روند که در این فصل برخی از آن‌ها به دلیل دارا بودن شرایط زیر معرفی می‌شوند.

- ۱- با ترکیبی از رشته‌های مختلف صنایع دستی به وجود می‌آیند بنابراین در هیچ یک از رشته‌هایی که در فصل‌های پیش گفتیم قرار نمی‌گیرند.
- ۲- در تولید آن‌ها از تلفیق شیوه‌های گوناگون استفاده می‌شود.

- ۳- هریک از آن‌ها دارای انواعی می‌باشد.

صحافی و تجلید، سازسازی، ضریح‌سازی، میناکاری،

۱- صحافی و جلدسازی

چسباندن و ته‌دوزی برگه‌های مرتبط و ساخت انواع پوشش محافظ و تزئینی برای آن‌ها در فرآیند آماده‌سازی کتاب را «صحافی و جلدسازی» می‌گویند.

با توجه به این که محصولات این رشته طی دو مرحله به‌دست می‌آید هر یک از مراحل را جداگانه شرح می‌دهیم:

الف - صحافی: یکنواخت کردن صفحه‌های مرتبط، چسباندن و دوختن یکی از کناره‌های آن و قرار دادن آن‌ها، بین دو جلد به‌منظور جلوگیری از آسیب‌های احتمالی و تسهیل در استفاده از کتاب را «صحافی» می‌گویند.

آثار صحافی محصولی است که از ترکیب کاغذسازی، وصالی و دوخت به‌وجود می‌آید و در یک کتاب جلددار مشاهده می‌شود.

انواع صحافی در شیوه‌ی دوخت شیرازه، نوع پارچه‌ی شیرازه و جنس عطف کتاب با یکدیگر متفاوت می‌شوند.

ابزار و وسایل: سنگ زیردست، سوزن، درفش، قیچی، خط‌کش، کارد، کاردکج، مشته، سوهان و سنباد، شفره، گیره‌ی صحافی و تخته‌ی صیقل از ابزار و وسایل صحافی به‌شمار می‌روند. مواد و مصالح صحافی سنتی شامل انواع چسب (سریش، صمغ، سریشم، نشاسته، کنیرا و سفیده‌ی تخم مرغ)، انواع کاغذ و مقوا، نخ پنبه‌ای و ابریشمی، انواع پوست و چرم و انواع پارچه می‌باشد.

محصولات این هنر در اندازه‌ها و ضخامت‌های مختلف و جهت‌های متفاوت شیرازه‌بندی ساخته می‌شوند.

ب- جلدسازی: برش چرم، پارچه، کاغذ یا مقوا متناسب با اندازه‌ی کتاب و تزئین آن برای پوشش و محافظت ورق‌ها با ابزار و مواد مخصوص را «جلدسازی» می‌گویند.

هنر جلدسازی ترکیبی از هنر طراحی و نقاشی سنتی (نگارگری، گل و مرغ‌سازی و تذهیب)، کاغذسازی و دباغی بوده که جلد کتاب محصول آن است.

جلدها با توجه به شیوه‌ی ساخت و تزئین آن‌ها انواع مختلفی دارند که عبارتند از: جلد ضربی، سوخت، معرق، پارچه‌ای و لاک‌ی روغنی.

ابزار و وسایل جلدسازی: شامل میزکار (سنگ زیردست)، قیچی، خط‌کش، کارد، شفره، مشته، سوهان و سنباد، قید (گیره صحافی)، قالب‌های ضرب و سوخت و ... هستند. مواد و مصالح آن نیز شامل انواع چرم و پوست، انواع پارچه (زری، قلمکار، ترمه، حریر و کرباس)، انواع چسب و مقوا می‌باشد (شکل ۲-۱۱).

شکل ۲-۱۱- جلد لاک‌ی روغنی

۲- سازسازی

(تراش، برش و برش و بست) ساخته می‌شوند که از انواع آن می‌توان تار و کمانچه (سازهای زهی) و تنبک (ساز کوبه‌ای) را نام برد.

- سازهای سفالی نیز به روش‌های مختلف (دستی و چرخ‌ساز) ساخته می‌شوند. ضرب زورخانه و تمپو (ساز کوبه‌ای) و سوتک (ساز بادی) از انواع این سازها هستند. ابزار و وسایل و مواد و مصالح هریک از سازها با توجه به نوع ماده‌ی مصرفی متفاوت است (شکل ۳-۱۱ و ۴-۱۱ و ۵-۱۱).

ساختن و تزئین وسایلی از جنس‌های مختلف (چوب، فلز و سفال) به روش‌های گوناگون برای ایجاد صداهاى موسیقی را «سازسازی» می‌گویند.

انواع سازها براساس نوع مواد تشکیل‌دهنده‌ی آنها و کاربرد نهایی، روش‌های ساخت متفاوتی دارند که عبارتند از:
- سازهای فلزی، با روش‌های مختلف فلزکاری (ریختگی، کوبشی و ساز و بست) ساخته می‌شوند. ساز کرناى (ساز بادی)، سنج و زنگ (ساز کوبه‌ای) از انواع سازهای فلزی هستند.
- سازهای چوبی به روش‌های مختلف درودگری سنتی

شکل ۵-۱۱-الف - ساز چوبی زهی (قانون، سنتور و تار)

شکل ۵-۱۱-ب - ساز چوبی کوبه‌ای (تنبک)

شکل ۴-۱۱-ب - ساز بادی فلزی (کونا)

شکل ۴-۱۱-الف - ساز کوبه‌ای فلزی (سنج)

شکل ۵-۱۱ - ساز کوبه‌ای سفالی (تمپو)

۳- ضریح‌سازی

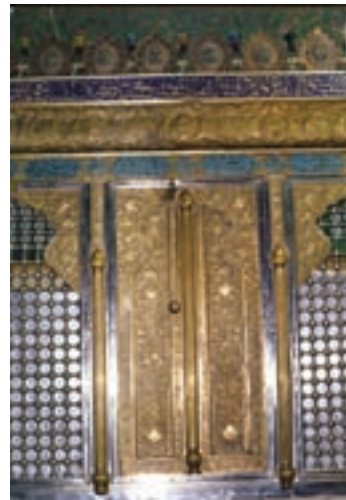
ساخت و تزیین محفظه‌ای مشبک از مواد مختلف (فلز، چوب و سنگ) به روش‌های مختلف برای مزار ائمه و پیشوایان دینی را «ضریح‌سازی» می‌گویند.

ضریح اثری است که از ترکیب هنرهایی مانند فلزکاری سنتی، درودگری سنتی، میناکاری، خوشنویسی، طراحی و نقاشی سنتی و حجاری شکل می‌گیرد.

ابزار و وسایل مورد استفاده در ضریح‌سازی با توجه به مواد مختلف به کار رفته و هنرهای مربوط به آن از تنوع بسیاری

برخوردار است.

مهم‌ترین ماده در ساخت ضریح، انواع فلز، مانند: طلا، نقره، فولاد و برنج است. ضریح از قسمت‌های مختلفی همچون چارچوب اصلی، قاب‌ها، دهانه‌ی ورودی، گلدان‌ها، ترنج‌های تزئینی قلمزنی و میناکاری شده، تشکیل می‌شود. شبکه‌ها که در اضلاع جانبی قرار می‌گیرند شامل گوی، صراحی، ماسوره و انگشتری‌هاست که به وسیله‌ی میله، پیچ و مهره به یکدیگر متصل شده و شبکه‌ی محکمی را به وجود می‌آورند (شکل ۶-۱۱).

شکل ۶-۱۱- بخشی از ضریح و گوی‌های شبکه‌ی فلزی آن

۴- مرصع‌کاری (ترصیع)

نشاندن گوهرهایی رنگارنگ بر سطح اشیا و زیورآلات فلزی برای تزیین آن‌ها را «مرصع‌کاری» گویند.

مرصع‌کاری تلفیقی از هنر حجاری سنتی (جواهرتراشی و حکاکی) و هنر فلزکاری (دواتگری، ریختگی و ترکیبی) است.

هنرمند مرصع‌کار، گاهی با توجه به شکل زیرساخت و کاربرد آن، جواهرات قیمتی یا نیمه‌قیمتی را برای ترصیع انتخاب می‌کند و گاهی نیز به تناسب جواهر آماده شده شیء یا زیرساختی

خاص را می‌سازد. بدیهی است که هنرمند بایستی اطلاعاتی درباره‌ی زیورآلات، خواص فیزیکی سنگ‌ها و رنگ‌شناسی داشته باشد تا پس از محکم کردن جواهر در محل خود، محصول نهایی از هماهنگی و زیبایی برخوردار شود.

ابزار و وسایل مرصع‌کاری همان وسایل و ابزار فلزکاری (زرگری) و حجاری (جواهرتراشی) می‌باشد. انواع اشیای فلزی و انواع سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی نیز مواد و مصالح این هنر به‌شمار می‌روند (شکل ۷-۱۱).

شکل ۷-۱۱-ب - بته جقه
پادشاهی مرصع کاری شده

شکل ۷-۱۱-الف - پرنده فلزی از جنس نقره، مرصع کاری شده

۵- مینا کاری

هنر مینا کاری تلفیقی از هنر مرصع کاری، نقاشی سنتی، ملیله سازی، فلز کاری و لعاب کاری سرامیک است. ابزار و وسایل این هنر شامل کوره های الکتریکی، انبر بلند، دستکش، برس سیمی، سنباده، انبرهای کوچک، قیچی آهن بر، قلم مو و... است. در مینا کاری مواد و مصالحی مانند اشیای مسی یا برنجی، لعاب های رنگین مینایی (با دمای پخت پایین تر از ۶۰۰ درجه ی سانتی گراد)، کتیرا و تسمه های باریک فلزی به کار می رود (شکل ۸-۱۱).

تزیین سطح اشیای فلزی با نقش و نگارهای سنتی و رنگ های لعابی (مینا) و پخت آن ها را «مینا کاری» می گویند. مینا کاری بر اساس شیوه ی اجرا و نوع تزیینات آن به سه نوع مینای نقاشی، مرصع و خانه بندی تقسیم می شود. تزیین مینای نقاشی با استفاده از نقاشی سنتی (نگارگری، تذهیب و...) ایجاد می شود. در مینای مرصع تزیین به روش نشان دادن نگین است. مینای خانه بندی نیز با قرار گرفتن لعاب های رنگی در بین حفره و خانه های ایجاد شده از سیم بندی ها به گونه ای که رنگ ها در یکدیگر تداخل نکنند، تزیین می شود.

شکل ۸-۱۱-ب - نمونه ای از ظروف با مینای نقاشی

شکل ۸-۱۱-الف - نمونه ای از مینای خانه بندی

۶- قلمدان سازی

ساخت محفظه‌ای از جنس کاغذ و مقوا و تزئین آن با روش‌های مختلف طراحی و نقاشی سنتی برای نگهداری ابزار نگارش را «قلمدان‌سازی» می‌گویند.

قلمدان محصولی است که از تلفیق کاغذهای دست‌ساز، حجم‌های کاغذی (لاکی، روغنی یا پایه ماشه)، هنر خوشنویسی و طراحی و نقاشی سنتی به‌دست می‌آید.

قلمدان در دو مرحله ساخته و تزئین می‌شود مرحله‌ی اول ساختن بدنه است که به روش‌های خمیری (خمیر کاغذ) نواری و ورقه‌ای ساخته می‌شود. قلمدان از دو بخش روکش بیرونی و کشوی داخلی تشکیل شده است که برای ساخت هر بخش ابتدا قالبی از جنس چوب، مقوا یا فلز می‌سازند. خمیر

کاغذ، ورقه‌های خیس و چسبناک یا نوارهای کاغذی را بر قالب پوشانده و پس از خشک شدن آن را از قالب جدا می‌کنند. مرحله‌ی دیگر قلمدان‌سازی تزئین روکش است که با استفاده از هنر طراحی و نقاشی سنتی (نگارگری، تذهیب، گل و مرغ و...) انجام می‌گیرد، در پایان سطح کار را با لایه‌ای شفاف (لاک و روغن) یا روغن جلا می‌پوشانند.

ابزار و وسایل این هنر قالب قلمدان، قیچی، کارد برش، مشته، میزکار (سنگ زبردست)، ظرف آب و ابزار طراحی و نقاشی سنتی بوده و از مواد و مصالحی از قبیل انواع کاغذ و مقوا، انواع چسب، انواع رنگ، بتونه، روغن، آب و... استفاده می‌کنند (شکل ۹-۱۱).

شکل ۹-۱۱- قلمدان لاکی و روغنی با نقش گل و مرغ

پیش‌پرسش‌ها

- ۱- چرا برخی از گونه‌های صنایع دستی در زیرمجموعه‌ی رشته‌های طبقه‌بندی شده‌ی صنایع دستی قرار نمی‌گیرند؟ توضیح دهید.
- ۲- تفاوت میان صحافی و جلدسازی چیست؟ شرح دهید.
- ۳- جنس سازهای سنتی چیست؟ انواع آن کدام است؟ برای هر یک مثالی بیاورید.
- ۴- ضریح‌سازی را تعریف کنید و بنویسید محصول آن از تلفیق کدام یک از رشته‌های صنایع دستی به وجود می‌آید.
- ۵- مرصع‌کاری را تعریف کنید و مواد اولیه و ابزار آن را نام ببرید.
- ۶- تفاوت میان مرصع‌کاری و میناکاری را شرح دهید.
- ۷- انواع میناکاری را نام ببرید.
- ۸- قلمدان چیست و ساخت آن چند مرحله دارد؟ شرح دهید.

فهرست منابع

منابع فارسی

- ۱- ادیب، داریوش، جهان جواهرات، (دوجلد)، تهران، یادواره کتاب، ۱۳۷۰.
- ۲- افشار، ایرج، صحافی سنتی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۵۷.
- ۳- اینانلو، جهان، گل و بوته در هنر اسلامی، مشهد، پژوهش‌های اسلامی آستان قدس، رضوی، ۱۳۶۷.
- ۴- بافته‌چی، محمدحسن، بررسی ملیله و چاقوسازی، زنجان، سازمان صنایع دستی ایران، ۱۳۶۱.
- ۵- پاکباز، روئین، نقاشی ایران از دیرباز تا امروز، تهران، نارستان، ۱۳۷۹.
- ۶- یرهام، سیروس، دست‌بافته‌های روستایی و عشایری فارس، تهران. امیرکبیر، ۱۳۶۵.
- ۷- تناولی، پرویز، قفل‌هایی از ایران، انتشارات؟ سال؟
- ۸- حجازی، رضا، چوب‌شناسی و صنایع چوب، دانشگاه تهران، ۱۳۶۴.
- ۹- حسن‌بیگی، محمدرضا، ملیله‌کاری و چاقوسازی زنجان، سازمان صنایع دستی ایران، ۱۳۶۱.
- ۱۰- دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۷۷.
- ۱۱- رحیمی، افسون، تکنولوژی سرامیک‌های ظریف، شرکت صنایع خاک چینی، ۱۳۶۸.
- ۱۲- روزی‌طلب، غلامرضا، جلالی، ناهید. هنر خاتم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۲.
- ۱۳- زوله، تورج، پژوهشی در فرش ایران، تهران، یساولی، ۱۳۸۲.
- ۱۴- ستاری، محمد، خاتم‌سازی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ۱۵- ستاری، محمد، قلمزنی، کتاب‌های شکوفه، ۱۳۶۷.
- ۱۶- ستاری، محمد، مثبت‌کاری، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۸.
- ۱۷- سلطان‌زاده، حسین، پنجره‌های قدیمی ایران، تهران دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۱۸- سوسن‌آبادی فراهانی، فاطمه و خلیلی راد، زهره، کارگاه صنایع دستی (فلز) وزارت آموزش و پرورش، تهران، ۱۳۷۹.
- ۱۹- سیف، هادی، نقاشی قهوه‌خانه، تهران، سازمان میراث فرهنگی، چاپ سوم، ۱۳۶۹.
- ۲۰- شناخت نمونه‌هایی از قالی ایران، شرکت سهامی فرش ایران، جلد سوم، ۱۳۸۴.
- ۲۱- ... شاهکارهای نگارگری ایران، موزه هنرهای معاصر، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۴.
- ۲۲- صبا، منتخب، نگرشی بر روند سوزن‌دوزی سنتی ایران، تهران، انتشارات منتخب، ۱۳۷۹.
- ۲۳- صنعتی، علی‌اکبر، نقاش و مجسمه‌ساز، تهران، فرهنگستان هنر ۱۳۸۴.
- ۲۴- صوتی (کرمانی)، اکبر، مشبک، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۰.
- ۲۵- ضیاءپور، جلیل، زیورهای زنان ایران از دیرباز تا کنون، تهران انتشارات وزارت فرهنگ و هنر، ۱۳۴۸.
- ۲۶- ضیایی، محمد، کارگاه آبگینه، تهران، سازمان صنایع دستی ایران، ۱۳۷۰.
- ۲۷- طهوری، دلشاد، هنر خاتم‌سازی در ایران، تهران، سروش، با همکاری واحد فعالیت‌های فرهنگی صدا و سیما جمهوری اسلامی، تهران، ۱۳۶۵.

- ۲۸- عناویان، رحیم و ژرژ، ترمه‌های سلطنتی ایران و کشمیر، مؤسسه انتشارات سن شوکو تو سیکاتسوشا، کیوتو (ژاپن)، چاپ اول، ۱۳۵۴.
- ۲۹- فرهنگ چوب‌شناسی، تهران، انتشارات دنیا، ۱۳۶۳.
- ۳۰- فریه، ر. دلیو، هنر ایران، ترجمه پرویز مرزبان، فرزانه روز، ۱۳۷۴.
- ۳۱- کریم‌نیا، مینو، معرق روی چوب، تهران، انتشارات سازمان میراث فرهنگی ۱۳۷۵.
- ۳۲- کن‌بای، شیلار، نقاشی ایرانی، ترجمه مهدی حسینی، دانشگاه هنر ۱۳۷۸.
- ۳۳- کیان‌اصل، مریم، باقری، فریبا، تهرانی، معصومه، بررسی روش ساخت رایج‌ترین زیورآلات زنان سیستان و بلوچستان، آثار فلزی سیستان و بلوچستان، تهران، مدیریت پژوهش‌های هنرهای سنتی، ۱۳۷۵.
- ۳۴- کیان‌اصل، مریم، کارگاه صنایع دستی ۲ (سفالگری) تهران، وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۸.
- ۳۵- کیان‌اصل، مریم، معرفی رشته‌های هنرهای صناعی و گروه‌های آن، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۱.
- ۳۶- کیان‌اصل، مریم، نظری اجمالی بر پارچه‌های ایرانی، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۱.
- ۳۷- کیان‌اصل، مریم، هنرهای کاغذی، معرفی شیوه‌های ساخت قلمدان، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، ۱۳۸۰.
- ۳۸- کلاک، جی و سومی هیراموتو، سیری در صنایع دستی ایران، تهران انتشارات بانک ملی (۱۳۵۵) ۲۵۳۵ (سابق).
- ۳۹- گلستان، کاوه، قلمکار کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چاپ سوم، ۱۳۶۳.
- ۴۰- مجموعه شخصی، شهین پزشکی (هنرمند سوزن‌دوز سنتی).
- ۴۱- ...، نسبت‌کاری روش‌ها و طرح‌ها، حمید بلوچ (مترجم)، انتشارات فنی ایران، ۱۳۷۸.
- ۴۲- والا مقام، فاطمه، منتخبی از سوزن‌دوزی‌های ایران، قم، آوای عطیه، ۱۳۸۳.
- ۴۳- وولف، هانس ای، صنایع دستی کهن ایران، ترجمه سیروس ابراهیم‌زاده، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۲.
- ۴۴- هالدین، دانکن، صحافی و جلد‌های اسلامی، مترجم هوش آذر آذرنوش تهران، سروش، ۱۳۶۶.

منابع انگلیسی

- 1- Ricke, Helmut, Glass Art (Reflections of the centuries, Germany - Munich - Prestel 2002)
- 2- Dean, Jenny, The Craft of Natural Dyeing First Published in Great Britain, 1994
- 3- Kennedy, Jill & Varrall, Jane, Fabric Painting, Batsford, Ltd, London, 1994
- 4- Sims, Eleanor, Peerless Images, Yale university press 2002.

پایان نامه

- ۱- اویسی، مهدی، مروری بر قلمزنی ایران، راهنما: غلامعلی حاتم، کارشناسی، صنایع دستی، دانشگاه الزهرا، ۱۳۷۲.
- ۲- بینا، ناهید، منبت کاری روی چوپ در ایران، راهنما: غلامعلی حاتم، پرویز زابلی کارشناسی صنایع دستی دانشگاه الزهرا، ۶۹- ۱۳۶۸.
- ۳- حسن حامی، همایون، معرفی و آموزش تکنیک های قلمزنی، محمدتقی آشوری، علی ظریفی، کارشناسی، پردیس اصفهان، ۱۳۷۴.
- ۴- شکرپور، شهریار، احیاء هنر فراموش شده (تلفیق ملیله زنجان با مینا) راهنما: منصور کاظمیان، کارشناسی صنایع دستی، دانشگاه هنر، ۷۸-۱۳۷۷.
- ۵- صادق نیا، مرجان، بررسی هنر گره چینی ماسوله، راهنما: محمدتقی آشوری، قباد کیانمهر، کارشناسی دانشگاه پردیس اصفهان، ۱۳۷۳.
- ۶- ولی اللهی، نجم الدین، گره چینی، راهنما: غلامرضا روزی طلب، کارشناسی صنایع دستی، دانشگاه هنر، ۱۳۷۶.

مجلات

- ۱- دست ها و نقش ها، سازمان صنایع دستی، شماره های ۱ تا ۵، ۱۳۷۶- ۱۳۷۱
- ۲- مجله سنگ، فصلنامه سنگ های تزئینی ایران، شماره ۹ تا ۱۴، وزارت معادن و فلزات
- ۳- کاتالوگ، تولیدات شرکت صادرات قالی (میری)، ۱۳۸۴

